

Róbert Kiss Szemán (ed.)

JINÝ Kollár – Kollár versus JINÍ

ELTE BTK
SZLÁV ÉS BALTI FILOLÓGIAI INTÉZET
BUDAPEST, 2021

A kötet megjelenését az NKFI a *Hungarikumok Ján Kollár életművében* című,
K-124873 számú pályázat keretében támogatta.

SZAKMAI LEKTOROK / ODBORNÍ LEKTOŘI
Dalibor Tureček, Zuzana Urválková

NYELVI LEKTOROK / JAZYKOVÍ LEKTOŘI
Ondřej Geppert, Lucia Ološtiaková-Gianitsová

TÖRDELŐ
Janiec-Nyitrai Agnieszka

© Szerzők

Kiadja: ELTE BTK Szláv és Balti Filológiai Intézet
Felelős kiadó: Lukács István
A borítót tervezte: Sellyei Tamás Ottó
Nyomdai kivitelezés: CC Printing Kft.
ISBN: 978-963-489-402-5

OBSAH

RÓBERT KISS SZEMÁN: Předslav / Foreword7

Kollár versus JINÍ...

JOANNA GOSZCZYŃSKA: Ján Kollár v parížskych prednáškach
Adama Mickiewicza a slovanská myšlienka13

PETER KÁŠA: Zo zakliatia k vyslobodeniu. (Podoby politickej
angažovanosti vo veršoch Jána Kollára)23

RÓBERT KISS SZEMÁN: Pokus o postkoloniální interpretaci hungarik
v Kollárově *Cestopisu obsahujícím cestu do Horní Italie*35

ANNA KOBYLÍŇSKA: Kollár – Palárik. Na agore (nielen slovanskej
vzájomnosti)51

MARTA FÜLÖPOVÁ: Koncepcia nepriateľa v tvorbe Jána Kollára
a Jána Hollého61

EDITA PRÍHODOVÁ: Ako oživiť klasika?73

JINÝ Kollár...

VERONIKA FAKTOROVÁ: Kollárova Dichtung und Wahrheit. Vzorové
memoáry slovanského vlastence83

ANNA ISTVÁN: Tradícia *grand tour* a rola slovanských pamätných
miest v cestopise Jána Kollára97

GABRIELA MIHALKOVÁ: Kázne Jána Kollára z kompozičného
hľadiska107

ERIKA BRŤÁŇOVÁ: Prírodná symbolika v kázňach Jána Kollára117

MARTINA PETRIKOVÁ: Význam Kollárovej *Čitanky* a *Národných
Zpievaniek* vo vývine slovenskej literatúry pre deti a mládež127

Kollár a JINÁ mluva...

ÉVA CSÁSZÁRI: Etymologie ve službách ideje slovanské vzájemnosti v Kollárově díle *Rozprawy o gmenách, počátkách i starožitnostech národu slawského a geho kmenů*141

MARIE JANEČKOVÁ: Adjektivní kompozita v básnickém díle Jána Kollára151

TAMÁS TÖLGYESI: Příklady jazykového kontaktu ve *Vzájemnosti* Jana Kollára163

Kollár v JINÉM čase...

LÁSZLÓ MATUS: Baróni, obchodníci, povozníci. Ján Kollár a pešťbudínsky evanjelický verejný život (1819–1827)173

BARNA ÁBRAHÁM: Recepcia Jána Kollára na prelome 19. a 20. storočia183

AGNIESZKA JANIEC-NYITRAI: Pastýř nebo vojevůdce? Obraz Jana Kollára v Asnykově básni *J. Kollarowi. Wieszczeni odrodzenia Czech*199

ROMAN KENDRA: Kollárovske podnety v hodnotovo-estetickéj orientácii K. Banšella a P. Országha209

ANDOR MÉSZÁROS: Přenesení ostatků Jána Kollára z Vídně do Prahy v r. 1904221

ADELAIDA MEZEIOVÁ: Druhý život Jána Kollára a jeho *Slávy dcery*229

POKUS O POSTKOLONIÁLNÍ INTERPRETACI HUNGARIK V KOLLÁROVĚ CESTOPISU OBSAHUJÍCÍM CESTU DO HORNÍ ITALIE

RÓBERT KISS SZEMÁN

Abstract: The study attempts to give a colonial reading of Kollár's *Travelogue*, which helps to grasp the complicated Hungarian, German, Slovakian, Croatian, Slovenian and Italian ethnic system of relations of that age. We have built the topic on the results of the database *Hungarica in the life's work of Ján Kollár* (www.kollar.elte.hu): the *hungarica* revealed in *Travelogue* in fact constitute important crystallizing points of the text interpreted from a colonial viewpoint. In order to describe the colonial relations in the Habsburg Empire we define and apply the notions of the primary and secondary coloniser/colonisation. The description of the relationship of the colonised with the secondary coloniser is aided by a further pair of notions: within the group of *hungarica* we distinguish the notion of *magyaricum* which grasps the discussed phenomenon along the axis of diachrony-synchrony in the colonial discourse.

Keywords: travelogue as a genre, postcolonial discourse, colonialism in the Habsburg empire, nationalism in the 19th century, *hungarica* in Kollár's *Travelogue into Northern Italy*

Náš vědecký výzkum zahájený v roce 2017 pod názvem *Hungarika v díle Jána Kollára*¹ sloužil jako prostředek k vytvoření databáze, ve které jsme na základě textového rozboru emblematických Kollárových prací hodlali registrovat všechna *hungarika*, jež objemné dílo tohoto česky píšícího básníka slovenského původu a duchovního pastýře slovenského evangelického sboru v Pešti obsahuje. Podle naší badatelské hypotézy jsou tato *hungarika* k nalezení v textech všech žánrů Kollárova životního díla, v textech ze všech sfér života a kultury, a jejich zmapování významnou měrou přispěje k poznání uherského kulturního a politického dění v reformním období (které je obdobou českého národního obrození) i z hlediska národnostních menšin žijících v Uhrách, jemuž dosud maďarské vědecké kruhy

1 Tato studie byla napsána v rámci studijního záměru nazvaného *Hungarika v životním díle Jána Kollára* (označeného identifikačním číslem NKFI K-124873).

věnovaly pramalou pozornost. Zmíněný materiál jako předmět výzkumu zároveň nabízí skvělou příležitost k probádání otázky zakořeněnosti Kollárova životního díla ve středoevropské půdě, což může být použito jako model při provádění dalších výzkumů obdobného typu.

V rámci mapování jsme v textovém materiálu Kollárova *Hornitalského cestopisu* (KOLLÁR, 1843) zaznamenali skoro 1000 hungarik,² což se v průměru rovná třem až čtyřem nálezům na jedné stránce. Největší frekvence hungarik se samozřejmě objevuje v pasáži pojednávající o uherském úseku cesty, ovšem „domácí“ poměry, města, měšťany či kulturní jevy využívá *Cestopis* jako referenční body i v Itálii, Tirolu a Německu. Zdůraznění této skutečnosti považuji za důležité proto, že ačkoli recepce české a slovenské odborné literatury v uplynulém půldruhém stu let analyzovala Kollárovo životní dílo z mnoha hledisek, teprve v několika nedávných letech (v neposlední řadě též díky výzkumům maďarské slovakistiky a bohemistiky) vyšlo jednoznačně najevo, že Kollár je tisícovým poutem spjat s maďarskými kulturními tradicemi a jeho dílo je významné i ve vztahu k hungaristice.

Předmětem mé studie budou tedy hungarika vyzdvížená z textu *Cestopisu*, která se pokusím interpretovat z neobvyklého a v odborné literatuře dosud chybějícího hlediska, konkrétně z hlediska kolonizace. Avšak dříve než se začneme zabývat tématem kolonialismu, musíme zde objasnit jednu speciální okolnost, která nás nutí pojem hungarikum upřesnit. V širším smyslu můžeme říci, že pojem hungarikum zahrnuje všechny národy, osoby, předměty, publikace atd., které lze z geografického, jazykového a kulturního hlediska spojit s historickým Uherskem. Zato pro etnické Maďary, maďarský jazyk nebo jevy moderního maďarského národního hnutí dosud hungaristika nepoužívala žádný odlišný pojem, neboť na Maďarsko po roce 1918 pohlížela jako na právního a kulturního nástupce dřívějších Uher. Naproti tomu nemaďarské národy žijící ve střední Evropě od sebe většinou striktně odlišují historickou a kulturní epochu na našem území před rokem 1918 a po něm. České a slovenské vědecké kruhy dělají rozdíl mezi adjektivy *uherský/uhorský*

2 Na titulním listu, na šesti stranách Předslowí, na dvou stranách Obsahu a na 256 stranách kmenového textu, ale bez přívazku, tedy celkem na 265 stránkách.

(v latinské variantě *hungarus*), to je odvozeno od historických Uher, a *maďarský*, které se používá ve vztahu k samostatnému Maďarsku v období po rozpadu Rakouska-Uherska.

Díla Jána Kollára už obsahují téměř jakousi předzvěst tohoto pozdějšího rozdílu; hungarika jsou u něho spojena převážně s historickými Uhrami, s alteritou, s díly a jevy, jejichž jazykem je latina nebo němčina, zatímco na etnické Maďary, na soudobá maďarská díla, na maďarskou kulturu, jazyk, politiku atd. pohlíží z principiálně jiných pozic. Proto také usoudil, že bude účelné z celkového rámce hungarik spojených s feudálně stavovským pojmem národa vyčlenit skupinu *magyarik* (vyslov *maďarik*) jako paralelu k národu chápanému v občansko-etnickém smyslu. Výraz magyarikum je rovnocennou obdobou pojmu slovacikum, croaticum nebo romanikum. A tak budeme s dvojicí pojmů hungarikum - magyarikum pracovat i my v této studii, ve které nejprve vymezíme okruh, v němž je používána, a potom po této dvojici sáhne jako po prostředku postkoloniální interpretace *Cestopisu*.

V kollárovském pojetí je tedy hungarikum obvykle kulturní dědictví patřící svým zrodem do historické minulosti, zatímco magyarikum souvisí s národními zápasy nedávné minulosti a přítomnosti. Hungarikum má svoje kořeny většinou v diachronii, zatímco magyarikum je svázáno převážně se synchronií. V tomto kollárovském systému je magyarikum nebezpečným nástrojem kolonizace - v naraci se k němu pojí nucený politický, etnický, jazykový a kulturní postoj, jak na to poukazuje tento příklad: Vypravěč se chystá vepsat několik pochvalných slov, a to česky, do knihy hostů veronského hostince U Zlaté holubice (Columba d'oro) na znamení spokojenosti s tamními službami. Má tak příležitost srovnat maďarské národní sebevědomí se slovanským pocitem méněcennosti. Při tomto srovnání vyjadřuje vztah Maďarů a Slovanů k okolnímu světu terminologií evokující nerovnost mezi otroky a otrokáři:

„Já zde do této, jako i jinde do podobných knih, napsal sem se w naši slawjanské řeči, nehledě na to, že prwní sem byl, který to učinil; powíli někdo, že tomu tam nikdo nerozumí; tedy odpowídám: říkajili Maďari, jenž sotwy 3 milliony sylní jsau, při psání maďarských křestních listůw, wandrowných knížek a jiných písem ,ať se prey jiné krajiny učejí maďarsky, aneb držejí sobě maďarské učitele a tlumače‘ - mnohem wíce to my, 80 millionůw silní Slawjané, říkati a činiti

můžeme složice již jednu ze sebe všechno plazivé pokorníčkování a otroctví, aby sme již více nedávali příčiny cizincům k podobným posměchům a deklamaciem, (...)" (KOLLÁR, 1843: 140).

Jak ukazuje i citovaná pasáž, nejprve poukáže na dominantní menšinu, která svým agresivním vystupováním a politickou mocí vnutí většině svoji vůli. Později, ale ještě na závěr výše znázorněného myšlenkového pochodu, kollárovska narace dokonce oživí a pojmenuje postavu otrokáře:

„aby sme již více nedávali příčiny cizincům k podobným posměchům a deklamaciem, jakové sobě onen pseudomaďarský profesor na Břetislavských školách (Greguš),³ z našeho národu strojil, jenž vystaupiw na katedru opálaje rukama w prawo w lewo prokřikowal ‚Achtzig Millionen Slawen! Achtzig Millionen Sklawen!‘ (‚Osmdesát milionů Slovanů! Osmdesát milionů otroků!‘ - autor)" (KOLLÁR, 1843: 140).

Budeme-li k uvedenému citátu přistupovat z koloniálního hlediska, musíme si kromě mnoha jiných zcela jistě zodpovědět jednu otázku: Pročpak bratislavský profesor reprezentující maďarské kolonizátory používá ke kolonizaci němčinu, která převzala slovo otrok, německy *der Sklave*, z latiny, kde se vyskytuje ve formě *sclavus*? První příčina tkví zjevně v tom, že dorozumění mezi Maďary a Slovany je třeba zprostředkovat třetím jazykem, kterým je v daném případě němčina. Prozkoumáme-li ale zevrubněji i pozadí tohoto jevu, odhalíme, že němčina se může své zprostředkovatelské role ujmout proto, že je zároveň nástrojem mocenské a kulturní reprezentace vyššího kolonizátora, stojícího nad kolonizátorem. Vylíčená scéna tedy, pokud si náležitě povšimneme všech jejích významových vrstev, vrhá podle našeho soudu světlo i na jeden z charakteristických fenoménů našeho regionu, konkrétně na to, že maďarská kolonizace má sekundární ráz, protože byla uskutečněna v rámcovém systému kolonizujícím středoevropský prostor jiným, německým jazykem a německou kulturou. Magyarikum tedy v rovině narace i ve své nejednoznačné podobě zviditelňuje nástroj sloužící ke kolonizaci Slovanů. Naopak většina hungarik nemá kolonizační funkci, nýbrž je spíše prostředkem stmelujícím společenství hungarů a upozorňu-

3 Mínen je maďarský filozof Mihály Greguss (1793–1838), který byl od roku 1833 téměř celé jedno desetiletí profesorem evangelického lycea v Bratislavě.

jičím na jevy a postavy, které lze spojovat s alteritou. Patří mezi ně například malíř Albrecht Ajtósi-Dürer (KOLLÁR, 1843: 152), srbský donátor Sáva Popovič (KOLLÁR, 1843: 150) nebo maďarský aristokrat Miklós Wesselényi (KOLLÁR, 1843: 124). Protože se však na časové ose stalo přímým potomkem hungarika magyarikum a všechna ostatní -ika byla vytlačena na periferii, staví magyarikum i hungarikum do jiného světla. Vidíme, jak magyarikum vrhá na hungarikum svůj stín: V Čakovci (maďarsky: Csáktornya) hledá narátor hrobku rodu Zrinských (Zrínyiů), které jednoznačně považuje za Slovany, aby se mohl poklonit Mikuláši Zrinskému, hrdinnému obránci Szigetváru. Při hledání ale věnuje nemenší prostor i stejnojmennému pravnikovvi proslulého vojevůdce, jednomu z nejvýznamnějších představitelů maďarské barokní literatury – o něm píše jako o člověku, který jazyk a národnost svých předků vyměnil za maďarštinu a maďarskou národnost, a vymyslí pro něho dehonestující označení; nazývá ho „maďarskohorwatským obojživelníkem“. Vypravěč líčí jako trauma pamflet maďarského básníka *Az török áfium ellen való orvosság* (Lék na turecké opium) (KOLLÁR, 1843: 19), jehož titul se o několik století později stal jedním z hesel moderního maďarského národního hnutí, protože později byl pamflet vydáván pod názvem *Ne bántsd a magyarart* (Neubližuj Maďarovi).⁴ Dodejme, že vypravěč zmíněné dílko zřejmě nečetl, protože o něm mylně hovoří jako o básni, a poezie pomadžštěného pravnicka psaná maďarsky, v ní pak v neposlední řadě hrdinský epos zvěčňující slavné pradědovy činy (*Adriai tengernek szirénája* – Sirena Jaderského moře), rovněž vrhá dlouhý stín, očerňující celou rodinu (KOLLÁR, 1843, 19).⁵

V maďarské literární vědě byl sice v devadesátých letech zahájen diskurs o použitelnosti postkoloniální kulturní kritiky (GNISCI,

4 Dílo vzniklé v roce 1663 poprvé vyšlo v roce 1705, podruhé v roce 1790, a tehdy bylo poprvé opatřeno titulem obsahujícím varování *Ne bántsd a magyarart*. Srov. Miklós ZRINYI, 1790: *Ne bántsd a magyarart. Az török áfium ellen való orvosság, avagy Az töröknek magyarral való békessége ellen való antidotum*. (<https://mek.oszk.hu/06100/06115/html/gmzrinyi0002.html> Poslední stažení: 24. 01. 2021.

5 „Bylť tento Mikuláš mladší, od onoho Sigetského ale rozdílný, maďarskohorwatským obojživelníkem, on psal onu maďarskau báseň: „Ne bántsd a’ Magyarat,“ který názew knihy nyní Maďari za národní heslo sobě zwolili; on psal i hrdinskau báseň též w maďarčině: Sirena Jaderského moře, kde cnosti nesmrtelného předka swého Mikuláše Zriniho vypisuje (...).“

1997: 17–14), ale o jeho kontinuitě a zdomácnění se prakticky nedá mluvit ani v prvních dvou desetiletích nového tisíciletí. Přestože literární věda v jiných zemích našeho regionu ji používá vysloveně s úpěchem – obzvláště plodnou se ukázala být její polská recepce, která přinesla zrod postzávislosti jako speciálního polského směru. (KOCŠIS, 2021: 7–14) Z hlediska našeho tématu stojí za to zamyslet se i nad tím, jak by se daly postmoderní a postkoloniální metodické přístupy uplatnit i na širší oblast kultury 19. století. (ISTVÁN, 2015)

Kolonizace v rámci historických Uher získávala v první polovině 19. století čím dál tím výraznější národní a jazykové zabarvení. Národnostní vztahy uvnitř habsburské monarchie byly neobyčejně složité, tudíž se ani dichotomický systém kolonialismu neomezoval na dvoučlenný model, v němž by jedním účastníkem byl kolonizátor a druhým kolonizovaný. Kolonizační události totiž probíhaly na více úrovních a měly více účastníků. Ve spojení s habsburskou dynastií se rýsuje obraz prvořadého kolonizátora, který jako držitel převažující politické a vojenské moci zajišťuje hlavní rámcový systém ekonomické, jazykové a kulturní kolonizace. Jeho protihráče, postupně sílící středoevropská národní společenství, lze tedy v zásadě označit za kolonizované, neboť z politického, ekonomického, jazykového i kulturního hlediska zaujímají podřízenou pozici. Na druhé straně však v tomto rámcovém kolonizačním systému existuje i možnost kolonizace na regionální úrovni – což znamená, že některý z primárně kolonizovaných se k jiným kolonizovaným může zachovat jako sekundární kolonizátor. Tímto způsobem byl vybudován víceúrovňový systém prvořadé, druhořadé atd. kolonizace, na jehož střední úrovni se jako nový článek objevil sekundární kolonizátor. Regionální koncentrace politické, vojenské a ekonomické moci v první polovině 19. století vynesla na pozici sekundárního kolonizátora maďarský národ, který přestože sám žil v koloniální závislosti, vůči národnostem obývajícím území historických Uher, ale společensky vytlačeným na okraj, vystupoval jako sekundární kolonizátor.

Sekundární kolonizátor byl nucen sehrát složitou roli, která měla samozřejmě v mnoha ohledech neurotizující charakter a jejíž zpracování na sebe dodnes nechává čekat. Za jednu ze známek této nezpracovanosti můžeme koneckonců považovat i skutečnost, na

kerou jsme poukázali výše, v souvislosti s přijímáním postkolonialismu v Maďarsku, že totiž do značné míry brání (sebe)reflexi sekundárního kolonizátora týkající se kolonialismu. (FANON, 2008: 60–81)⁶ Sekundární kolonizátor má totiž tendenci prezentovat sebe sama jednou jako kolonizátora, jindy jako kolonizovaného, podle toho, co mu diktují jeho okamžité zájmy. Maďarský živel se tedy měl v první polovině 19. století popasovat naráz s dvojí rolí – s rolí politicky kolonizovaného i kolonizujícího, ekonomického centra i periferie, jazykového a kulturního centra i okrajové oblasti. Nelze se tedy divit, že tento schizofrenický stav a vztahový systém konzervoval po celé dlouhé 19. století. Zároveň dodejme, že úloha druhotného kolonizátora ve středoevropské relaci nepřipadla pouze modernímu maďarskému národu; podobnými rysy se vyznačují například Češi se svou hospodářskou a kulturní dominancí nad obyvateli periferní Moravy nebo Slezska, mimo to je s Čechy spojena i jazyková a kulturní kolonizace Slováků, která se sice na státně politické úrovni manifestuje až za první Československé republiky, ale její typické rysy můžeme pozorovat už v první půli 19. století, například v průběhu česko-slovenských polemik provádějících snahu o kodifikaci spisovného slovenského jazyka. Podobné znaky druhotných kolonizátorů jsou patrné i na Chorvatech, kteří využili výhod své relativní autonomie, aby v politické, vojenské a kulturní sféře získali dominantní postavení nad Srby nebo Slovinci.

Sám narátor Kollárova *Cestopisu* je rovněž živým příkladem tohoto víceúrovňového kolonialismu a způsob jeho narace ve všech směrech dokonale ilustruje systém vztahů uvnitř zmíněné vícestupňové a vícečlenné kolonizace *in continuo*. Narátor *Cestopisu* se identifikuje jako oběť německých a maďarských kolonizátorů, tedy jako někdo, kdo je kolonizován – avšak na druhé straně slovenštinu *ab ovo* podřizuje české jazykové a kulturní dominanci, kterou v sobě nese jako jistý druh kulturního dědictví vyplývající z historického vývoje slovenského protestantismu. V tomto systému koloniální závislosti zobrazuje například *Slávy dcera* ve zpěvu věnovaném slovenskému ráji postavu Antona Bernoláka, který se ze zorného úhlu

6 Psychopatologie kolonizace nabízí v tomto ohledu určité analogie. Srov. Frantz Fanon: *Black Skin White Masks*. Pluto Press, London, 2008. Zejména srov. s kapitolou nazvanou *The So-Called Dependency Complex of Colonized Peoples*, 61–81.

lyrického subjektu jeví jako venkoncem směšná figurka, neboť coby průkopník spisovné jazykové verze „podřadné“ slovenštiny – a povšimněme si kolonialistické terminologie – se snaží dosáhnout slovanského Parnasu „bočními dwerci“ a přes „haušť diwau“. (KOLLÁR 1852: 456)⁷ Kollárovská rétorika dokonce i přímo poukazuje na ostentativní projevy nadřazenosti ze strany českých sekundárních kolonizátorů: „Nikdyby Bernolakismus nebyl znikl, kdyby někteří Čechowé nebyli tak swéhlawí a ku Slowákům nesprawedliwí, aspoň bezohlední.“ (KOLLÁR, 1843: 195)

Poměrně známý vzorec závislosti evangelického slovenského básníka na českém jazyku a kultuře založené na konfesních příčinách dále komplikuje dobový kolonialismus osvícenské a obrozenecké epochy přinášející národní podřízenost. Z množství forem, jimiž se projevuje, musíme vyzdvihnout politické a jazykové „národní šílení“, mezi jehož důsledky patří i případ zbičovaného Slováka v Lajoš-Komárně, který po vykonaném trestu podlehl svým zraněním. Narátor se na základě této události domnívá, že „i wíce českoslowenských a wendických wesnic upí tam pod podobným břemenem národního šálenstwí a jazykotyranstwí“. (KOLLÁR, 1843: 7) Boje v peštské slovenské církevní obci, a vůbec uvnitř evangelické církevní organizace v Uhrách, se ve 40. letech už nevedou za rovnoprávnost slovenského a německého sboru, nýbrž se točí kolem unie uherské reformované a evangelické církve, která byla podle přesvědčení autora *Cestopisu*, jak o tom svědčí jeho *Předslowí*, pokusem sekundárních kolonizátorů docílit pomadžarštění evangelické církve, v níž měli dominantní zastoupení Slováci a Němci: „Slowáci jsau toho domnění, že ewanjeličtí Maďari, cítíce se býti nemnohými a slabými, s Kalwíny, jenž téměř všickni pauzí Maďari jsau, proto se sjednotiti chtějí, aby se tak spojenými silami tím klopotněji na Slowáky obořiti a tím s jistějším prospěchem je zmaďariti mohli.“

7 Srov. se znělkou o Bernolákovi ve *Slávy dceři* (1852, 456), v níž slovenský básník hodlá vystoupit na slovanský literární Parnas na oslu místo na koni. V básni je vylíčen Bernolák toužící vejít do Slovanského nebe (456, 1–4). Jeho touha je však marná, protože se vydal „cestau křiawu“ (456, 4). Podle slov *Slávy dcery* se chce dostat dovnitř nikoli uznanou velkou branou (což má být zjevně čeština), nýbrž bočními dveřmi (těmi je míněna kodifikace jazyka založeného na kulturní západoslovenštině), kterým Bernolák napsal svoje rozsáhlé jazykovědné dílo. „Nebo nešel onnau oprawdiwau / Welkau branau, ale bočními / Dwerci se jen welmi těsnými / Tlačil semto, přes rum a haušť diwau.“ (456, 5–8).

(KOLLÁR, 1843: VI). (Zde musíme v závorce poznamenat, že v tomto složitém koloniálním systému je německá národnostní menšina v Uhrách – která se odtrhla/byla odtržena od německého národa jako celku – rovněž podřízena druhotnému kolonizátorovi.) Jsou-li hráčům rozdány karty tímto způsobem, lze si jako jednu z úspěšných strategií obrany proti sekundárním kolonizátorům představit spojení s primárním kolonizátorem. Když tedy s revolucí a bojem za nezávislost v letech 1848–49 nastal okamžik lámání chleba a střední kolonizátor se obrátil proti nejvyššímu kolonizátorovi, národnostní menšiny v Uhrách se k primárnímu kolonizátorovi zachovaly loajálně a jak politicky, tak vojensky vystoupily proti sekundárnímu kolonizátorovi. Zobrazení druhotného utlačovatele jako úhlavního nepřitele se v kollárovské rétorice zakládá na tradičních historických reminiscencích bojů s Tatary a Turky. V tomto systému radí Kollárův vypravěč k orientálním despotickým mocnostem, jimž se v minulosti podařilo zemi nebo její významnou část ovládnout, i moderně pojatý maďarský národ. Maďaři jsou kromě svého stepního původu s těmito barbarskými asijskými dobyteli spřízněni i tím – a v této souvislosti lze opět zdařile uplatnit závislostní terminologii –, že se neštítí použít bezuzdné násilí vůči národním společenstvím stojícím ve srovnání s nimi na vyšší civilizační úrovni. V tomto systému vztahů nemá kolonizace ani tu nejmenší v klasickém slova smyslu vzatou přidanou hodnotu – a proto je také nejdůležitějším narátorem cílem zbavit původní staroslovanskou kulturní krajinu bezcenného kulturního nánosu kolonizace. Tuto vypravěčskou strategii můžeme odhalit na dvou navštívených místech, na něž narace klade zvýšený důraz; jednak u zalavárských ruin, kdy je zapotřebí naříznout tkaninu maďarské kulturní krajiny, aby byla vidět staroslovanská kultura skrytá pod ní, (KISS SZEMÁN, 2019: 207–215) jednak na chorvatském úseku cesty, kdy se narátor zastaví v lokalitě Grobničko polje, aby oslavil domnělé chorvatské vítězství nad Zlatou hordou. (KOLLÁR, 1843: 36) Podobný scénář narátorského aktu se uplatňuje při obou zmíněných zastaveních (přerušení cesty, identifikace pamětního místa kolonizovaných Slovanů, popis genia loci, nadřazení kolonizovaného národa kolonizátorovi a narátorovo tonutí v národních emocích), nemluvě už o tom, jak narátor na obě místa upozorňuje, aby zdůraznil jejich význam a paralely mezi nimi,

čímž zároveň čtenáři sugeruje podobnost obou kočovných kolonizátorů, Maďara i Tatara. (KOLLÁR, 1843: 36)

Příběh zaznívající z úst slovenského narátora poslouží jako dobrý příklad na výše již popsaný víceúrovňový charakter kolonizace, v jehož důsledku můžeme konstatovat dvojí podřízenost – v textu je opět přítomen hlavní kolonizátor, a to jako spojenec oběti dvojí kolonizace, neboť na existenci staroslovenské kulturní krajiny upozorní narátora neznámý Němec. V kontrastu s liknavostí místních maďarských úřadů a lhostejností zdejšího obyvatelstva ho narátor představí jako sympatického muže se zájmem o historické starožitnosti, s kterým se seznámil v jednom keszthelyském hostinci. Zmíněný Němec je na rozdíl od barbarství sekundárních východních kolonizátorů, nacházejících se na nižším kulturním stupni, ztělesněním společné nadřazenosti vyplývající z rovněž společného indoevropského původu. Ve znamení indoevropského jazykového a kulturního příbuzenství narátor při této příležitosti vysloví přání, aby se ve slovanských školách vedle latiny a řečtiny vyučoval i sánškrta a jazyk Indů. (KOLLÁR, 1843: 44) Indoevropské příbuzenství je též společným jmenovatelem slovansko-italského jazykového a kulturního setkání, jehož první významnou zastávkou je Terst a symbolickou styčnou plochou Jaderské moře, nazývané zde důsledně mořem Slovanským, poté přicházejí na řadu Benátky a Horní Itálie, kde lze jako výsledek kulturního soužití indoevropských národů pocítit, že se kolonialismus ani zdaleka neprojevuje v tak tuhém vztahovém systému nadřazených a podřízených, jaký je podle líčení v *Cestopisu* typický pro vztahy mezi Maďary a Slováci nebo mezi Slovinci a Němci.

Systém slovansko-německých vztahů názorně ilustruje, že německý živel není pouze věrným spojencem Slovanů v zápase s maďarským sekundárním kolonizátorem, ale musíme jej na každý pád chápat i jako hlavního kolonizátora, vždyť slovanské obyvatelstvo Štýrska je nuceno přímo od Němců snášet sérii právě takových národních a jazykových ústrků, jakými maďarský živel sužuje Slováci. Jako ukázka slovansko-německých národních protikladů ve Štýrsku se v knize vypráví o rvačce, která proběhla v Rogatci mezi chorvatskými mladíky a mužskými členy hraběcího rodu Attems, protože starší rakouský hrabě se o Chorvatech vyjádřil neuctivě – označil je za „Kroatisches Sauvolk“. (KOLLÁR, 1843: 26)

Osířelé slovanské kultury, v této naraci slovinská a slovenská, které nemají žádnou autonomii, a proto jsou bezprostředně vystaveny zvůli kolonizátorů, se postupně vzdalují mocenským centřům. V důsledku vytlačení na periferii jsou redukovány na kultury povýtce rurální; alarmující je v *Cestopisu* zejména obraz slovinského maloměsta a vesnice vystavených hospodářské a kulturní kolonizaci. Z této *pusté země*, charakterizované slovinsko-německou dvojazyčností, zděšený narátor, v jehož očích je bilingvismus neklamnou známkou úpadku a pokročilého stupně asimilace, prchá, seč mu nohy stačí.⁸ (KOLLÁR, 1843: 27) Také ve 419. znělce *Slávy dcery* vyřkne nad bilingvismem neodvolatelný estetický ortel.⁹ (KOLLÁR, 1852: 419)

Na výše popsaný kolonizační systém má Kollár samozřejmě svoje odpovědi. „Lék na opium“ kolonialismu hledá narátor v první řadě v semknutí Slovanů žijících na území habsburské říše. Vypravěč jakožto jeden z nejvýznačnějších členů slovanské *republic of letters* každé svoje přijetí slovanskou společností pečlivě připraví, ať už přijíždí do Záhřebu, Rijeki nebo Terstu. A v neslovanských oblastech říše, kde tato metoda ani slovanské publikum není k dispozici, vyhledává společnost Slovanů žijících v enklávách; oslovuje chodce, kteří v ulicích italských měst hovoří slovanským jazykem, vybírá si slovanské společenství, ochotně navštíví jakýkoli slovanský spolek nebo knihovnu. Tématem hovorů s příslušníky slovanských národů je rodná slovanská země a její periferní postavení. V těchto hovorech je chválen každý, kdo si i v cizině troufá použít svůj podřadný jazyk, a vypravěč, aby kompenzoval koloniální podřízenost, vždy zdůrazní hodnotu a úřad dotyčného Slovana.

Druhou možnost, jak se vymanit z koloniálního područí, vidí narátor v tom, že budou říšské periferie společnou slovanskou rukou

8 „Městečko Čates na pahorku ležící pěknější jest, nežli jeho dvojoblíčejní a dvojazyční obyvatelé, na jejichž postavách těžce rozeznati: wíceli německého či slawského žiwlu v jejich zpankhardtění pozůstalo.“

9 V této znělce jmenuje dva bilingvní básníky: prvním je Karel Sudimír Schneider/Šnajdr (1766–1835), který se narodil v Hradci Králové a po většinu života básnil německy, svou první česky psanou sbírku, *Okus v básněni českém*, vydal pod počestným jménem až v roce 1823. Druhým jmenovaným básníkem je Václav Alois Svoboda (1791–1849), který psal poezii německy, česky a latinsky a byl v těsném styku s Václavem Hankou. Slávie vidí v bilingvním veršování pokleslou formu zábavy, jejíž místo je v hospodě (419, 12–14).

transformovány v politická, kulturní a vědecká centra. Z tohoto hlediska je emblematická kapitola o Záhřebu, Karlovari a Rijece, kde líčí městská duchovní centra Chorvatů, posílených jinými slovanskými vzdělanci, ve kterých fungují slovanské/ilyrské knihovny, kasína, divadla, knižní nakladatelství a vydavatelství novin.

Dalším důležitým prostředkem, jak strhnout koloniální pouta, je (nejen) v *Cestopisu* patřičné zdůraznění slovanských dějin a starožitností. Prvořadým cílem tohoto gesta je seznámit konzumenta s historií Slovanů v její prekoloniálně čisté podobě. Kromě popisu staroslovanských ruin v Zalaváru osvobozených od kulturního nánosu kolonizace a někdejšího bojiště v lokalitě Grobničko polje lze podobný úmysl tušit například při četbě referátu o návštěvě města Labin na východním pobřeží Istrijského poloostrova. Narátor se v něm stylizuje do role znalce církevních dějin a snaží se pro evangelického teologa a církevního historika chorvatského původu jménem Matthias Flacius Illyricus (1520–1575) zajistit jedno z předních míst v historii evropské reformace. (KOLLÁR, 1843: 44–46) Obdobný cíl má vypravěč před očima při líčení uměleckého dědictví Benátek, když poukazuje na pokrevní svázanost a společné dějiny města a Slovanů (KOLLÁR, 1843: 58),¹⁰ jakož i na slovanské zásluhy na založení města. (KOLLÁR, 1843: 58–59)¹¹ Shromažďování rozptýlených slovanských památek nabývá mimořádného významu, zejména na územích ovládaných kolonizátory; touto technikou lze do formujícího se slovanského národního emblematismu vřadit ze sbírky rodiny Brunszviků v Martonvásáru portréty českého barokního malíře Jana Kupeckého zobrazující různé významné slovanské muže (např. ruského cara), (KOLLÁR 1843: 2) stejně jako přední benátské rodiny a umělce, představené jako Slovany. (KOLLÁR, 1843: 89)¹²

10 „Obec a město v dějinstvu swěta tak pamatné, pamatné swým půwodem, swau zwláštní polohau, swými zřízenístmi a ustawy, swým kupectwim a uměním, swau mocí a sláwau, swým dlauhým trwáním, swau pokrewností a wzájemností se Slawjany – jakowý učinek muselo to při prwním spatření na mé oko a srdce působiti!“

11 „(...) Venetia jest půwodně dcera Sláwy, od Slawjanůw založena i pojmenowána, a že Sláwo/wé i potom we wšech stoletích weliký podíl bráwáli na jejich dobrých i zlých osudech“.

12 „Mimo rodinu Medolůw, w Benátkách ještě pět slawjanských umělcůw, mezi nimiž čtyři malíři, pozornosti hodni jsau, totiž: Hieronym Schiavone, Jakub Pisbolica, Bedřich Benkowich a Martin Rota.“

Jako poslední v řadě, nikoli však významem, uvádí nejúčinnější prostředek dekolonizace – živé klasiky, kteří mohou jít osobním příkladem. Vypravěč považuje za prostředek chorvatské kulturní dekolonizace společnost vzdělaných Slovanů, v čele s Ljudevitem Gajem. O sobě samozřejmě mluví jako o hlavní ikoně celé skupiny; součástí narace se mimo jiné stává také informace, že on byl Gajovým mentorem v době jeho pešťských studií a že ho učil jazyku ze své české *Čítanky*. (KOLLÁR, 1825) V Kollárově *Cestopisu* jsme podobných příkladů na seberefencialitu zaznamenali nescíslné množství.¹³ Z tohoto hlediska je nejemblematičtější mnichovská scéna, neboť se odehrává v jednom z nejvýznamnějších duchovních center primárních kolonizátorů, v bytě kustoda mnichovské knihovny, Johanna Andrease Schmellera (1785–1852), germanisty a odborníka na nářečí. V komponované scéně právě ve chvíli, kdy narátor vstoupí do příbytku, kde poznává Schmellera a jeho učeného kolegu, leží na stole *Slávy dcera*. (KOLLÁR, 1843: 224)¹⁴ Oba vědci se tedy s velkou pílí věnují studiu jazyka kolonizovaných a asimilovaných Slovanů. Schmeller cituje slova z bavorského nářečí, která jsou slovanskými výpůjčkami a která dokazují někdejší přítomnost Slovanů v Bavorsku (například české slovo *nůž* ve významu *tupý nůž*). (KOLLÁR, 1843: 224) Schmellerova dcera napůl žertem obviní autora *Slávy dcery* z protiněmeckosti avšak ten se od nařčení úspěšně očistí programově formulovaným výpadem. (KOLLÁR, 1843: 225)¹⁵ Prvotní kolonizátoři nadále nešetří chválou rozmanitosti a bohatosti rýmů *Slávy dcery*, navíc ve srovnání s italštinou:

13 Narátor se v každém společenství slovanských literátů těší neobyčejně velké úctě, mají k němu respekt jako k duchovnímu i jako k básníkoví. Narátorova seberefencialita se takřka při každém zastavení na jeho cestě projevuje přímo v textu, ať už ve formě odkazů na jeho díla, nebo tím, že je jeho osoba vysunuta do popředí. Z pasáží tohoto typu zde uvádíme jen některé, z poslední fáze jeho cesty: s. 288, 195, 209, 211, 221, 224, 225.

14 „»Jsteli wy tento Jan Kollár?« Jakowé bylo moje podiwení když sem zde uzřel Slávy Dceru a dwa Mnichowany ani ji čítali! Owšem, řeknu, já sem ten sám: ale jak se, tato kniha sem dostala a co tu dělá? »My sme ji spolu i s jinými českými knihami z Prahy dali donesti, a nyní se každodenně jednu hodinu cwičíme w češtině«.”

15 „(...) já nejsem nepřitelem Němcůw, ale jen nepřitelem německého nepřátelství ke Slawjanům, jejich národní nenáwisti k našim předkům, těch křiwd a dílem ukrutností, které na Wendech spáchali, a obzwláště němčení našeho lidu a národu.“

„On nemohl dosti chváliti a obdiwowati obzwláště hojnost, rozmanitost a zwučnost českých rýmůw a upozornil mne na jednu věc, kteréž já sám dobře powědom sem nebyl, totiž že se prey, podle jeho schwálného wyšetřowání a srownáwání, sotwy 2-3 (?) stejnorymné Znělky we Sláwy Dceře nalezají, a že prey české rýmy jemu mnohem krásnější a dokonalejší se býti zdají nežli wlaské (...).“ (KOLLÁR, 1843: 225)

Obrovský triumf sklizený v kulturním centru prvotních kolonizátorů dále umocňuje fakt, že slovanský filolog může vzít do rukou *Freisinský manuscript*, který představuje hmatatelný důkaz vysoké kultury prekoloniálních Slovanů. (BAKONYI – LUKÁCS, 2016: 785–787) Narátor se pak, opojen svým vítězstvím, vydá nazpátek do Pešti, kde na něho znovu čekají obvyklé každodenní potyčky s druhotnými kolonizátory. V souvislosti s koloniálním vztahovým systémem je samozřejmě na místě zdůraznit, že veškeré odpovědi na trauma z kolonizace tvoří součást soustavy závislostních vztahů mezi kolonizátorem a kolonizovaným, jinak řečeno součástí zmíněného paradigmatického systému jsou i samotné odpovědi.

Souhrnně lze konstatovat, že pro usnadnění popisu složitého středoevropského koloniálního systému rozlišujeme dva pojmy – primární (prvotní) a sekundární (druhotný/-á) kolonizátor/kolonizace. Důsledným používáním této dvojice pojmů se nám, jak aspoň doufáme, podařilo dospět k přesnějšimu popisu předmětného jevu. Zároveň jsme konstatovali, že hungarika (ale přirozeně i germanika) nalezená v *Cestopisu* jsou důležitými krystalizačními body textu podrobeného koloniální interpretaci. Při popisu vztahu kolonizovaného k sekundárnímu kolonizátorovi nám pomohla druhá dvojice pojmů – uvnitř množiny hungarik rozlišujeme pojem magyarikum, díky čemuž můžeme na ose diachronita-synchronita pozorovat v koloniálním diskursu významné posuny. Z důvodu omezeného prostoru jsme na mnohé jiné jevy pouze upozornili, nevzdávající se však naděje, že v budoucnu ještě budeme mít možnost zabývat se podrobněji například otázkou, zdali slovanská raně středověká historická tradice obsažená v naraci snese výklad pojmem prekolonialita, nebo zdali je možné ve spojení s tímto fenoménem hovořit o kolonizátorem umlčených krajinách, kterým kolonizovaný narátor posléze opět vrátí hlas.

Bibliografie

- BAKONYI Gergely (překl.) – LUKÁCS István (red.), 2016: A Brižinski spomeniki magyarul. *Vigilia* 81, 785–787.
- GNISCI, Armando, 1997: Az összehasonlító irodalomtudomány mint a dekolonizálás tudománya. In: FRIED István (red.), *Utak a komparatistikában*. Szeged: JATE BTK Össz. Irstud. Tanszék, 17–24.
- FANON, Frantz, 2008: *Black Skin White Masks*. London: Pluto Press.
- ISTVÁN Anna, 2015: *Nemzeti önértelmezés Jozef Ignác Bajza regényében*. PhD-disszertáció. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Irodalomtudományi Doktori Iskola.
- KISS SZEMÁN Róbert, 2019: Dekonstrukce a konstrukce krajiny v Kollárově Cestopisu do Horní Italie: Keszthely, Zalavár, Zalaapáti. *Slovenská literatúra* 66, 207–215.
- KOCSIS Adrienn, 2021: *Joanna Bator művei a posztkulturális kritika perspektívájából*. Doktori disszertáció. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar.
- KOLLÁR, Ján, 1825: *Čjtanka anebo Kniha k Čjtánj pro mládež ve školách slowanských w městech a w dědinách*. w Budjně: w Kráľowské uniwersické tiskárně.
- KOLLÁR, Ján, 1843: *Cestopis obsahující cestu do Horní Italie a odtud přes Tyrolsko a Baworsko, se zvláštním ohledem na slawjanské živly roku 1841. konanau a sepsanau od Jana Kollára S Wyobrazeními a Přílohami též i se Slowníkem slawjanských umělcůw všech kmenůw od neystarších časůw k nynějšímu wěku, s krátkým žiwotopisem a udáním znamenitějších, zvláště národních, wýtworůw*. W Pešti: Tiskem Trattner Károlyiho.
- KOLLÁR, Ján, 1852: *Sláwy dcera. Báseň lyricko-epická w pěti zpěwch. Od Jana Kollára. S přídawkem básní drobnějších. Wydání obnovené a rozmmožené*. We Wídni: Tiskem P. P. Mechitharistů.
- SCHMELLER, Johann Andreas, 1821: *Die Mundarten Bayerns grammatisch dargestellt: Beygegeben ist eine Sammlung von Mundart-Proben, d. i. kleinen Erzählungen, Gesprächen, Sing-Stücken (...) in den verschiedenen Dialekten des Königreichs*. München: Karl Thienemann.
- ZRÍNYI Miklós, 1790: *Ne bántsá a magyart. Az török áfium ellen való orvosság, avagy Az töröknek magyarral való békessége ellen való antidotum*. <https://mek.oszk.hu/06100/06115/html/gmzrinyi0002.html> (Poslední stažení: 24. 1. 2021)